

- 1.
- 3.

**ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВСТУПУ ПРОКУРОРА У ПРОЦЕС,
ПОЧАТИЙ ЗА ІНІЦІАТИВОЮ ІНШИХ ОСІБ
SOME QUESTION OF ENTERING OF A PROSECUTOR INTO A PROCESS
INITIATED BY OTHER PERSONS**

Шевчук В.І.,

здобувач Хмельницького університету управління та права

У статті розглядаються питання вступу прокурора у процес, початий за ініціативою інших осіб. Досліджуються особливості такого вступу. Пропонуються зміни до цивільного процесуального законодавства.

Ключові слова: прокурор, цивільний процес, судове провадження.

В статье рассматриваются вопросы вступления прокурора в процесс, начатый по инициативе других лиц. Исследуются особенности такого вступления. Предлагаются изменения к гражданскому процессуальному законодательству.

Ключевые слова: прокурор, гражданский процесс, судебное производство.

Questions of entering of public prosecutor into a process, begun on initiative of other persons are examined in the article. The features of such entry are probed. Changes to the civil judicial legislation are offered.

Key words: public prosecutor, civil procedure, judicial realization.

Постановка проблеми. Вступ у вже розпочатий цивільний процес – це звернення прокурора до відповідного суду із заявами щодо захисту прав, свобод та інтересів інших осіб або державних чи суспільних інтересів у цивільній справі, порушеній з ініціативи інших осіб, та участь у такому провадженні.

Стан дослідження. Питання діяльності прокурора є предметом дослідження таких науковців, як М. Руденко, М. Треушнікова, І. Коваль, А. Чернюк, А. Павлушина та інших. Натомість предметно питання вступу прокурора у початий процес залишаються мало дослідженими. Більше того, існує чимало практичних проблем.

Мета нашої статті полягає у висвітленні окремих практичних проблем, пов'язаних із вступом прокурора у процес, початий за ініціативою інших осіб.

Виклад основного матеріалу. Слід відмітити, що вступ прокурора у вже розпочатий процес досить складна за своїм змістом форма участі останнього в судовому провадженні. З одного боку, вона ґрунтується на поло-

женнях ст. 35 Закону України «Про прокуратуру», відповідно до якої прокурор може вступити у справу в будь-якій стадії процесу, якщо цього вимагає захист конституційних прав громадян, інтересів держави та суспільства, і зобов'язаний своєчасно вжити передбачених законом заходів до усунення порушень закону, хоч би від кого вони виходили. А з іншого боку, вступаючи у справу на будь-якій стадії цивільного процесу на захист, прав, свобод та інтересів інших осіб, прокурор не тільки реалізує свої конституційні функції – він сприяє суду в ухваленні законного та обґрунтованого рішення. Оскільки поряд із діями, спрямованими на захист прав, свобод та інтересів інших осіб, прокурор наділений повноваженнями реагувати на випадки виявлення порушень законну з боку як суду та осіб, які беруть участь у справі, так й інших учасників процесу. З цього приводу слід нагадати, що прокурор може вступити в цивільний процес у справі шляхом пред'явлення самостійної позовної заяви до однієї чи двох сторін в інтересах третьої особи.

Більше того, у разі здійснення прокуратурою захисту прав, свобод та інтересів осіб та держави в суді ініціювати провадження може один прокурор, а брати участь у справі – інший. У такому випадку постає питання, чи має місце дві різних форми участі прокурора в процесі чи одна, яка здійснюється різними прокурорами.

З огляду на таку складну правову природу в науці цивільного процесуального права досі не сформовано єдиного підходу до розуміння сутності цієї форми участі прокурора в цивільному процесі та конкретного змісту процесуальної діяльності цього суб'єкта цивільних процесуальних правовідносин, якщо він реалізує функцію захисту саме шляхом вступу у вже розпочатий процес.

Окремі науковці вказують, що прокурор вступає у справу для подачі висновку, що має неабияке значення для правильного вирішення судом справи [1, с. 211]. Вказана точка зору має своїх послідовників [2, с. 63] навіть в умовах оновленого цивільного процесуального законодавства, не зважаючи на те, що чинний ЦПК 2004 р., на відміну від Кодексу 1963 р., такої форми участі прокурора в процесі не передбачає.

З метою ефективного та своєчасного застосування повноважень щодо захисту в суді прав громадян або інтересів держави шляхом участі у справах за позовами інших осіб, ініціювання перегляду судових рішень у справах, розглянутих без участі прокурора, генеральною прокуратурою на прокурорів покладається обов'язок активно застосовувати надані законом повноваження, виявляти та відслідковувати відомості про наявність на розгляді в судах справ чи винесених судових рішень, що порушують права громадян або інтереси держави та потребують застосування представницьких повноважень прокурора. Очевидно, що за наявності підстав для вступу в процес, останні не можуть обмежуватись самими лише висновками, а повинні вживати заходів щодо усунення виявлених порушень закону.

Процесуальна діяльність прокурора в цивільному процесі, як і будь-якого іншого суб'єкта цивільних процесуальних правовідносин, повинна бути зорієнтована на досягнення кінцевої мети правосуддя, а також проміжних цілей, що стоять перед учасниками процесу на кожній конкретній процесуальній стадії. З огляду на це не можна ставити знак тотожності між процесуальними діями прокурора, що він їх вчиняє на стадії відкриття провадження у справі, та діями на інших стадіях, оскільки в останніх різні процесуальні цілі. Метою відкриття провадження у справі є визначення наявності передумов та підстав для відкриття судового провадження і за їх наявності початок процесу. Тоді як метою стадії судового розгляду є вирішення справи по суті, а на стадії підготовки створюються для цього необхідні умови.

Очевидно, що обсяг повноважень прокурора, який ініціює судове провадження у справі, інший, ніж у його колеги, що вступає у вже порушену справу, хоча б тому що останній не вчинятиме процесуальних дій, передбачених для першої стадії цивільного судочинства. Як, наприклад, це має місце у випадку ініціювання прокурором на захист прав, свобод та інтересів інших осіб провадження у справі в суді, що знаходиться не за місцем знаходження прокуратури, коли брати участь у справі буде інший прокурор. У такому випадку мова останній буде застосовувати саме другу форму участі в процесі.

Так, якщо прокурор ініціював провадження, то про час і місце проведення попереднього судового засідання він може дізнатися з ухвали суду про відкриття провадження у справі, копія якої надсилається йому судом. Водночас чинний ЦПК не передбачає механізму інформування прокурорів про справи, що знаходяться в провадженні судів і потребують участі останніх. ЦПК 1963 р. у ст. 143 містить чітку норму, яка передбачала обов'язок суду на стадії підготовки вирішити питання про участь у

справі прокурора. В умовах оновленого цивільного процесуального законодавства органи прокуратури змушені самостійно виявляти та відслідковувати відомості про наявність на розгляді в судах справ чи винесених судових рішень, що порушують права громадян або інтереси держави та потребують застосування повноважень прокурора. Очевидно, що така ситуація аж ніяк не сприяє своєчасному вступу прокурорів у процес та оперативному захисту ними прав, свобод та законних інтересів особи або держави.

Вступ прокурора у вже розпочатий процес ускладнений відсутністю в останнього своєчасної інформації про існування судових проваджень, в яких участь даного суб'єкта захисту прав особи є доцільною. Чинний ЦПК, на відміну від кодексу 1963 року у ст. 143, не передбачає обов'язку суду вирішити питання про участь у справі прокурора. Відповідно до п. 8 Наказу Генерального прокурора України «Про організацію представництва прокурором у суді інтересів громадянина або держави та їх захисту при виконанні судових рішень» № 6-гн від 29.11.2006 р. обов'язок виявляти та відслідковувати відомості про наявність на розгляді в судах справ чи винесених судових рішень, що порушують права громадян або інтереси держави та потребують застосування повноважень прокурора. Проте очевидно, що практична реалізація цього положення суттєво ускладнена відсутністю єдиної інформаційної мережі між судом і прокуратурою.

Оскільки питання про склад осіб, які беруть участь у конкретній справі, вирішується судом на стадії підготовки справи до судового розгляду, логічно, що й питання про доцільність чи необхідність участі прокурора в конкретному провадженні повинно вирішуватись саме на цьому етапі цивільного судочинства. У таких змінах повинен бути заінтересований і суд, адже у випадку, якщо прокурором будуть виявлені порушення законності в тій чи іншій справі, в якій останній не брав участі, він буде змушений оскаржувати таке рішення в порядку апеляційного провадження. Щоб цього уникнути, на нашу думку, доцільно зорієнтувати суди на обов'язкове інформування органів прокуратури про наявність в їх провадженнях справ, що потребують участі прокурора.

У зв'язку з цим вбачається доцільним внести зміни до ст. 130 ЦПК, яка визначає перелік процесуальних дій суду щодо з'ясування суб'єктного складу учасників процесу, і доповнити ч. 6 цієї статті пунктом 2-1 наступного змісту:

«2-1) вирішує питання про необхідність участі у справі органів та осіб, яким законом надано право захищати права та інтереси інших осіб».

Серед науковців та практикуючих юристів невирішеним залишається питання про те, на якому конкретно етапі процесу прокурор може вступити в справу.

Так, окремі з них [3] вважають, що, закріплюючи відповідне право прокурора, законодавець мав на увазі наступну схему. За ЦПК прокурор має право подати позов у суді першої інстанції. Незалежно від участі у справі він наділений правом оскарження рішень суду як в апеляційному, так і в касаційному порядку та ін. Однак вступ прокурора в цивільний процес на будь-якій стадії зовсім не означає його право, наприклад, вступити у справу, яка розглядається судом першої інстанції, під час судових дебатів. Під стадіями цивільного процесу в сенсі ч. 2 ст. 45 ЦПК треба розуміти: розгляд справи судом першої інстанції (перша стадія); розгляд справи апеляційним судом (друга стадія) і т.д. Звідси випливає, що прокурор має право вступити у справу шляхом пред'явлення позову, апеляційного чи касаційного оскарження рішення, подання заяви (скарги) про перегляд справи за нововиявленими обставинами тощо.

Їх опоненти стверджують, що питання стадії, на якій прокурор вправі вступити до справи, має обмежуватися

стадією судового розгляду, причому певною її частиною. У суді першої інстанції прокурор вступає у справу до закінчення судового розгляду, тобто до моменту переходу до судових дебатов [4, с. 225].

Ні першу, ні другу точки зору не можна визнати вірними, оскільки для правильного тлумачення положення ч. 2 ст. 45 ЦПК, яка, власне, і закріплює право прокурора брати участь у справі на будь-якій стадії цивільного процесу, потрібно в першу чергу визначити, що таке процесуальна стадія. Не проводячи детальний аналіз питань, які не виступають предметом нашого дослідження, лише зазначимо, що в юридичній доктрині з цього приводу проводились ґрунтовні наукові дослідження [5], за результатами яких було обґрунтовано висновок про те, що *процесуальні стадії* – це комплекси однорідних процесуальних дій суду та учасників процесу, об'єднаних найближчою процесуальною метою, які в процесі взаємодії складають окремі послідовні частини цивільного процесу; що структуру цивільного процесу утворюють провадження в суді першої інстанції, апеляційне провадження, касаційне провадження, провадження у зв'язку з нововиявленими обставинами, провадження по перегляду судових рішень верховним судом України, кожне з яких охоплює три стадії: відкриття провадження у справі, підготовка справи до судового розгляду та судовий розгляд [6, с. 21-24]. При чому цивільний процес, як і, власне, стадія судового розгляду, не завершується судовими дебатами, а триває до підготовки та оголошення судового рішення по справі.

Інакше кажучи, відповідно до ч. 2 ст. 45 ЦПК прокурор може вступати у справу на захист прав, свобод і законних інтересів інших осіб та держави впродовж усього часу з моменту відкриття провадження у справі і до його закінчення.

Враховуючи вищезазначене, ми можемо говорити про спірність точки зору тих науковців, які вказують на можливість прокурора оскаржувати судові рішення в апеляційному та касаційному порядку незалежно від його участі в суді першої інстанції як на різновид такої форми участі прокурора, як вступ у процес. Закон не вимагає від прокурора бути учасником провадження в суді першої інстанції тому, що перегляд судових рішень здійснюється в порядку самостійних проваджень, кожне з яких має власну структуру та власні стадії. Звертаючись до суду з апеляційною чи касаційною скаргою, прокурор ініціює нове провадження, новий процес, а не продовжує провадження в суді першої інстанції. З огляду на це вірно є точка зору тих науковців, які подання прокурором, який не брав участі у справі, апеляційної або касаційної скарги на судові рішення суду першої інстанції відносять саме до першої форми участі прокурора в цивільному процесі [4, с. 225].

Так, у листопаді 2005 р. громадянин Г. звернувся з позовом до Другої Черкаської Державної нотаріальної контори, Державної податкової інспекції у м. Черкаси (треті особи: громадянин В., Черкаське обласне об'єднане бюро технічної інвентаризації, виконавчий комітет Черкаської міської ради, Товарна біржа агропромислового комплексу центральних областей України) про визнання недійсним свідоцтва про право на спадщину за законом та договору купівлі-продажу, встановлення додаткового строку, достатнього для подання заяви про прийняття спадщини. У позовній заяві громадянин Г. вказував, що на початку вересня 2005 року він дізнався про видачу 01 липня 2004 року Державній податковій інспекції у м. Черкаси Другою Черкаською Державною нотаріальною конторою свідоцтва про право на спадщину за законом на 5/9 частин будинку, в 1/9 частині якого він проживає. Позивач вважав, що видача свідоцтва про право на спадщину за законом від 01 липня 2004 року є незаконною, оскільки дана частина будинку повинна була перейти

до нього як до спадкоємця третьої черги спадкування за законом. Крім того, 16 квітня 2004 року між Державною в особі Державної податкової інспекції у м. Черкаси та громадянином В. було укладено договір купівлі-продажу 5/9 частин згаданого вище будинку. Позивач просив суд задовольнити його позовні вимоги.

Рішенням Придніпровського районного суду м. Черкаси від 6 березня 2006 року, залишеним без зміни ухвалою апеляційного суду Черкаської області від 16 травня 2006 року, позовні вимоги громадянина Г. задоволено.

Вказані рішення були оскаржені в касаційному порядку громадянином В. та Першим заступником прокурора Черкаської області і скасовані рішенням Верховного Суду України, яким у задоволенні позовних вимог позивача відмовлено. Верховний суд у своєму рішенні наголосив, що на момент смерті спадкодавця діяли норми ЦК 1963 року, які передбачали, що при спадкоємстві за законом спадкоємцями першої черги є, у рівних частках, діти, дружини і батьки померлого. У разі відсутності спадкоємців першої черги або неприйняття ними спадщини, а також у разі, якщо всі спадкоємці першої черги не закликаються до спадкування, успадковують у рівних частках брати і сестри померлого, а також дід та бабка померлого як з боку батька, так і з боку матері (друга черга) (статті 529, 530 ЦК УРСР).

Будучи двоюрідним братом померлого, позивач не належав на той момент до спадкоємців за законом, а тому не мав права на спадкування за законом. Тому згідно зі ст. 555 ЦК УРСР (1963 року) спадкове майно за правом спадкоємства переходило до держави, якщо у спадкодавця немає спадкоємців ні за законом, ні за заповітом [7].

Як вбачається з матеріалів справи, представники прокуратури не брали участі в розгляді справи судами першої та апеляційної інстанції. Водночас звернення прокурора з касаційною скаргою було продиктоване виявленими порушеннями закону, що їх допустили суди при розгляді та вирішенні вказаної справи.

Підсумовуючи, слід констатувати наявність суттєвих відмінностей, які відрізняють участь у процесі прокурора, який ініціював провадження, від його колег, які вступають у вже розпочатий процес, зокрема:

1. Рішення про вступ у справу приймають керівники прокуратур або їх заступники, керівники самостійних галузевих підрозділів Генеральної прокуратури України, прокуратур обласного рівня. Тоді як ініціювати, наприклад, апеляційне провадження у справі, в якій прокурор брав участь, останній може самостійно без погодження цього питання з керівництвом.

2. Ініціює процес прокурор із власної ініціативи, а вступати у справу відповідно до чинного законодавства прокурор може як із власної ініціативи, так і за ініціативою суду. Так, наприклад, за правилом ч. 3 ст. 11 ЦПК, якщо дії законного представника суперечать інтересам особи, яку він представляє, суд залучає відповідний орган чи особу, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб, у т. ч. прокурора.

3. Про намір вступити в розгляд справи, порушеної з ініціативи інших осіб, прокурор повинен письмово повідомляти суд. При ініціюванні процесу суд дізнається про участь прокурора в провадженні зі змісту позовної заяви (заяви) без попереднього повідомлення про це останнім.

4. Вступ прокурора в процес може мати місце за ініціативою суду, питання ж про звернення до суду з позовною заявою (заявою) вирішується прокурором самостійно тільки відповідно до вимог закону. Хоча слід визнати, що наразі чинне цивільне процесуальне законодавство України не визначає чітких критеріїв, відповідно до яких суд може визнати необхідність вступу прокурора в процес.

5. Прокурор ініціює провадження тільки в інтересах позивача або привіряних до нього осіб (заявника, третьої особа, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмету спору), тоді як його участь у вже порушеній справі обумовлюється захистом не тільки інтересів різних учасників процесу, а й необхідністю забезпечення принципу законності при здійсненні правосуддя в цивільних справах.

6. Ініціюючи провадження в цивільній справі, прокурор вступає в цивільні процесуальні правовідносини тільки на стадії відкриття провадження у справі, а вступити в процес він може на будь-якій стадії цивільного судочинства, крім вказаної.

Усі ці та інші особливості обумовлюють специфіку вступу прокурора в судове провадження, ініційоване іншими особами.

Висновки. Нині потребує законодавчого закріплення низка питань стосовно вступу прокурора в судове провадження, ініційоване іншими особами (на сьогодні подібні процедурні питання визначаються на підзаконному рівні), та змісту процесуальної діяльності цього суб'єкта. Окрім цього, слід встановити обмеження щодо свавільного втручання прокурора в діяльність підлеглих йому прокурорів (наприклад, прокурорів міст у діяльність прокурорів районів).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Литвак О.М. Функції прокуратури України / Литвак О.М., Шумський П. В. – Хмельницький: Видавництво ХІРУП, 1998. – 390 с.
2. Дунас Т.О. Прокурор у цивільному процесі України : Сутність, завдання, повноваження: навч. та наук.-практ. посіб. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / Т.О.Дунас, М.В.Руденко. – Х.: Харків юридичний, 2006. – 340 с.
3. Руденко М.В. Форми представництва прокурора в цивільному процесі // Юстиніан. – 2006. – № 10. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2420>
4. Цивільний процес України : Академічний курс / [Фурса С. Я., Фурса Є. І., Гетманцев О. В. та ін.]; [за ред. С. Я. Фурси]. – К. : Видавель Фурса С. Я., КНТ, 2009. – 848 с
5. Теория юридического процесса / Под ред. В.М Горшенева. – Харьков: Вища школа, 1985.- 346 с.
6. Бенедик И.В. Стадии в юридическом процессе общетеоретические исследования: автореф. дисс... канд. юрид. наук: 12.00.01 / И.В. Бенедик. – Харьков, 1986. – 24 с.
7. Реєстр судових рішень. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.reyestr.court.gov.ua/pls/apex/f?p=301:2:4356182328302473::NO::P2_DC_ID,P2_DC_HASH:10001578890%2C229D3581178864E5D61A52500326196C&cs=16B8D8C871880322753A2AB320C7F4AD3